

Pesszimista perspektíva

„...no de a horvátok meg csak hátba támadták, tankokkal... nekik meg semmijük se volt, csak ilyen izé puska... ahogy mesélték... meg ilyen régi szovjet rakéták, amit így a vállukra tettek... de az meg be se gyulladt... kilőtték, de ott esett le előttük két méterre az a gránát vagy mi... meg is haltak jó páran, a tank ott furikázott, ők meg szaladtak hátra ezekkel a használhatatlan izékkel... Osztráchián viccből mondom az uramnak, mi van? Mert utána nem akart nápszékszákást játszani... mondom, mi van, ellőtték a tökeidet?... de az meg csak bámult maga elé, hogy mit tudja ő... hát igen, ellőtték, így pszichológiailag lőtték el a tökeit... Pedig néha már még büszkélkedik is, hogy ő hol nem járt, a fronton... Mintha a Petőfi brigádba vonultak volna be, édes jó istenem, itt büszkélkednek, hiába, az ember már csak ilyen ökor... De aztán persze rendbe jött a Gézám, csak akkor meg jött ez a NATO, akkor megint berángatták, beásták magukat valami kukoricásba, mint a vakondok... várták megint a magyarokat... de a magyarok nem támadták őket hátba... mit mondjak, nem is volt az rossz idő... bombáztak, bombáztak, jól van, de nem a falun bombáztak... áram nem volt, semmi se volt, de akkor meg hát az emberek, mink, az emberek, emberileg mintha összejöttek volna... mindenki jött, mi van, mi nincs, ki mit sütött, előkerültek a legdugaszabb pálinkák is, a Gézáék is csak hazaengedték minden harmadik napon, mikor hogy... ők meg hozták haza a katonai konzerveket meg mindenfélét, ami mozgott... vettek a közösből, hát... és mivel se munka, se rendes háború, hát olyan havójis hangulat volt, pihengetés, kártyázás, dumálás... ki nem szarja le Amerikát... még azt is megünnepeltük, amikor lelőttük azt a láthatatlan repülő... mert hát azt is mi lőttük le, a vajdasági magyarok... ez a székelkevei hogyishívják, aki meg aztán pék lett... mert ugye a magyar, az dolgozik utána is... de aztán már untuk, ott júniusban már nagyon untuk, és a Gézám is így csak meg volt zuhanva megint, haza se engedték, ott rohadtak valami árkokban, várták, hátha bevonulnak az amcsik... a kocsmában meg or-

dítottak valami jöttment katonák, mert magyar a kocsmába akkor már be se mert menni, ordították, hogy Ne damo Kosovo...¹

Az Újvidéki Színházban egymás után sorjáznak az ősbemutatók. Szegedi-Szabó *Kammerspiel*jével február 25-én ismerkedhettünk meg, azóta bemutatták (április 9-én) Szerbhorváth György *De ki viszi haza a biciklit?* című darabját is. A fenti idézetet áttekintve könnyen asszociálhatunk a darab keletkezésének háttérköörülményeire. Ez a történet ízig-vérig vajdasági, vajdasági magyar. Mintha egy rendhagyó történelemórán letünk volna, úgy tárultak elénk közelmúlti históriánk fejezetei. A történet a 90-es évek keserves háborúival indul, és a mai helyzet ábrázolásáig jut el, ez utóbbi vonatkozások vissza-visszatérő elemei. Olyan történetről (történelemről) van szó, amelyben az itteni mentalitás, kultúra is hatványozottan jelen van. A kivitelezésben irányadó szerep jut a zenének, már a frappáns alcím is erre utal (Lakodalmas népi valóságrock egy felvonásban), az előadást bejátszások tarkítják, a tájékunkra (sajnos) jellemző zenei elemekkel. A muskátlizenének is a „megeőszakolt” változatát hallhatjuk a monológ szüneteiben.

Szerbhorváth György írásaiban ismétlődően visszaköszönő tényező a jugoszláv nosztalgikus irónia. A kishegyesi születetésű írónak elég már csak a nevét szemügyre venni. A szerbhorvát nyelv hivatalos megszüntetése után a családnevéből (Horváth) kiindulva kreált irodalmi nevet: „...gondoltam ezt egyfajta gesztusnak, ami – ha úgy vesszük, de ne vegyük úgy – éppen a szerb, horvát stb. nacionalizmus elleni tiltakozás...”²

A darab műfaja alapjaiban szemlélve monodráma, de megtalálhatóak benne a ma közkedvelt stand up comedy stílusjegyei is. Szemelvényekből épül fel az előadás, történetek rövid elbeszéléseiből. Váltakoznak az események, egymást váltják a komikummal fűszerezett szövegrészek. Olykor szorosán egymásra épülve, máskor hirtelen témaváltással követik egymást a szemelvények. A humor alapvető eleme a szövegnek, kísérletet tesz azon képességeink előhívására, amelyek segítségével a fizikai és társadalmi valóság szokatlan és nevetséges arculatait észlelhetjük. Ez teszi lehetővé a darab alanyának, hogy környezetét kritizálhassa, ellenszegülését szellemességével álcázza. Optimizmusát és találékonyságát bizonyítja a sorsába ivódott balszerencséjével szemben. A komikus epizódok összehasonlított követelnek, és párhuzamot teremtenek a darab alanyát és a publikumot

¹ A *Ne damo Kosovo!* jelentése *Nem adjuk Kosovót!*, a szerb nacionalista mozgalmak gyakran használt szállóigéje.

² *Rituális labdajátékok* (Híd-antológia), Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2010. 148.

illetően. A cselekmény végén megtörik a komikum egyedulalma, és hirtelen váltás következik be, a történet vége, mintegy ellensúlyként, tragikus, a befejezés szinte megrajzolja a darab mindeddig rejtett gondolatát. Az elbeszélés tehát mindenképpen a komikum ruhájába öltöztetett tragikumot tárja elénk. A felszín, az előadás jellege és kivitelezése szórakoztató, azonban a célja gondolatokat inspirálni, megvilágítani a problémáinkat, amelyekről nem akartunk tudomást venni (vagy amelyekkel csak felszínesen foglalkoztunk), rámutatni a szomorú és kicsinyes valóságunkra, az igénytelenségre és azon szokásainkra, amelyek általánosak ugyan, de „tragikusak” is egyben.

A színpadon csak kevés tárgy kapott helyet, a lepusztultság (fizikai és szellemi) alapvető tényezőit ábrázolja a berendezés. Nemcsak mint kép (díszítmény), hanem mint hatékony, funkcionális elem is súllyal bír a szöveg által sugallt hely „aktualizálása”. Ez a helyszín (buszmegálló) érinti ugyan a drámai cselekményt, lényegesebb szerepe azonban az illusztráció. A félig berendezett színpadképnek köszönhetően nagyobb hatást kelt a színészi munka, a szavak „tökéletesítik”, helyettesítik a díszletet. A buszmegállón fontos szerepet játszanak a felragasztott cédulákon közölt információk, utalnak a falusias jellegre. Az alapvető helyesírási hibák szembetűnőek, a szerb és a magyar nyelv vegyítése, a helytelen szóhasználat fokozza az előadás komikumát, de ugyanakkor elborzasztó is lehet(ne). Politikai pártok plakátjai is helyet kaptak a cédulák között. Mind vajdasági magyar pártot reklámoz (természetesen kitalált nevekkal), hiszen a politikai élet éppúgy a gúny tárgya az est folyamán, mint oly sok más dolog is. Több politikai tömörülés hirdeti magát, ezzel a széthúzás tradíciójára történik utalás. Mellettük apróhirdetések láthatók. Minden felirat jelképként, ikonként funkcionál, élethelyzetre mutat rá. Mindezek a vizuális jelek színpadi valóságot teremtenek, amelyet valóságunkként kell értelmeznünk. A legfrappánsabb és legérdekesebb a kivetített kép, egy keretben a mezőgazdaság alapvető termékei, jellemzői láthatók, az európai zászló elemeire emlékeztető sárga csillagokkal övezve. A színpad elemein kívül fontos szerep jutott a hangeffektusoknak, a távozó busz hangja a nézők valóságérzetét hivatott előhívni. A kellékek száma minimális, a nélkülözhetetlen kerékpár mellett egy táskautánszat is van az alkotóelemek között, hiszen a szövegben az ócska (kínai) másolatok is jellemzést nyernek, az egyén életét bekebelező külvilág tárgyi metaforáiként jelennek meg. A díszlet tehát nem mondható elhibázottnak, de látványában szegényes. A jelmez a társadalmi helyzetének, a szituáció valószerűségének megfelelően ruházza fel a színészt, ez nem volt nehéz feladat, hiszen a történet aktualitása és helye „közel áll hozzánk”, nem észlelhető különbség a mai utcai és a darabban alkalmazott öltözék között.

Monológot előadni egy órán keresztül fizikailag is embert próbáló feladat. A videobejátszásokkal a színész számára lélegzétvételní szünetet biztosítottak. A színpadon jelen lévő színész néhány filmfelvételen is szerepel, így nem csak színpadi kifejezőeszközökkel alakít. Lakodalmas jeleneteket, falusi képeket látunk, a színész kerékpározásait. Mindeközben élvezhetjük a már említett zenei formákat. Bár a felvételek nem illeszkednek a történetbe, a szövegek dinamikáját nem bontják meg. Lehetnének némileg zavaró áthallások az előadás alaphangvételében, de a darab szerkezetének köszönhetően nincsenek. Mivel a szöveg rövid epizódokból épül fel, a történetmesélést nem szakítja félbe a bejátszott filmjelenet vagy zene. A zene és a film segít a hangulati hatáskeltésben, emellett ugyanolyan értékű jelképiséget hordozhat, mint a színpadkép, vagy maga a monológ. A vetítés jó ötlet volt, és hasznos elemként funkcionált, de érzékelhetően hiba történt, és nem a megfelelő időben került sor a bejátszásokra. A világítás sajátos légkört teremtett, közvetítette az események és az érzelmek hangulati alakulását. Nem pusztán dekoratív célokat szolgált, hanem a jelentésalkotásban is szerephez jutott. A jól alkalmazott fények által hol hangsúlyt kapott a színész, hol homályba burkolózhatott, ha arra volt szükség.

A darabban minden helyet kap, ami jellemző a mai vajdasági magyar léthelyzetre. Az elnéptelenedés súlyos problémájára már a történet legelején utalás történik. Az egykori paraszti lét egyszerűségét és annak megbecsülését a szerző szembeállítja a ma már teret hódító, a falvakba is óhatatlanul betörő (vad)kapitalizmus hozományaival, ami változást hoz ugyan, de nem várt hatásai is vannak. A kistérségek lakosai (is) nehezen birkóznak meg a helyzetmódosulással. A minőség helyett a tömeggyártás minőségtelensége a jellemző. Az elvagyódás is felmerül, jobb kilátás híján a menekülés latolgatása, amely újabb problémákat vet fel, hiszen sehol se várják tárt karokkal az embert. A múlt felejthetetlen atrocitásai, amelyek beleivódtak a társadalom tudatába, ugyanolyan értékű elbeszélésekként jutnak szerephez, mint pl. az alkoholizmus problémája, vagy a kényszerhelyzet szülte megoldások. Az értékrendek romlásával párhuzamosan alacsonyodik le maga az ember is, személytelenednek el a kapcsolatok, a média minőségtelen árucikkeivel bombázza a közönséget, amelyek mintha tudatmódosító szerek lennének, folyamatosan teszik még inkább embertelenebbé az embert, és a változás egyre szembetűnőbb, de megoldást senki se lát. Ezek a kétségbeejtő tények vonulnak végig a darabon, mindvégig a komikum eszközeivel prezentálva.

Krizsán Szilvia személyesíti meg a „megmondó nénit”. Ő a monodráma rendezője is, sőt elmondása szerint az ő kérésére írta a darabot

Szerbhorváth György. A hős éppúgy jelöli a tragikus alakot, mint a komikus figurát. Olyan alakítást lathattunk, amelyet rossz kritikával még a „legelvetemültebb” kritikus sem illethet. Krizsán Szilvia páratlan jellemábrázolást nyújtott, hibát keresni benne nem is érdemes. Az Újvidéki Színház jól képzett színészei közül is kitűnik tehetségével. Sajnálhatjuk, hogy csak ritkán láthatjuk a színpadon. Jól alakítja a tájnyelven beszélő falusi takarítót, akinek már a dialektusa is szórakoztató. Élettel tölti meg a viszonylag kevés elemet tartalmazó színteret, és a figyelem egy percig sem lankad. A darab önmagában is szórakoztató, de a színésznő jellemző gesztusaival és történetmesélésének módjával még élvezetesebbé teszi. Túlnyomórészt komikus elemek közvetítésére van szükség, de a vége minden vídamsággal ellentétes hangvételű, és ezen kevés idő alatt is jól látszik, hogy a színésznő tökéletesen jelenít meg más élethelyzeteket is. Kétségbevonhatatlan hitelességgel játszik az előadást záró pár percben: ellensúlyozza az egyórányi viccelődést, és hirtelen fordulattal érzékelteti a történet igazi és hiteles olvasatát. Mindaddig úgy tűnt, hogy egy olyan ember monológja ez, akit nem érdekelnek, vagy nem túlzottan érintenek meg az események. Egy naiv, a problémákat felületesen kezelő, víg kedélyű nőt formált meg, majd ez a jó kedély egy szempillantás alatt sírásba csap át. Mesterien kifejezésre juttatta a komikumot, hogy aztán ennek a legmeggrázóbb ellentétét láthassuk. Egy ellentmondásos figura rajzolódott ki, aki bár vidáman viseli a megpróbáltatásokat, belülről emészti a gondok, mert korántsem felelőtlen. Krizsán Szilviában mindig érzékelhető az általa megtestesített fiktív személy. „Belépett” az általa megszemélyesített alakba, jól megragadta annak „külső és belső” jellemzőit, rátalált a hang-, gesztus- és viselkedésbeli könnyedségre, a közönségben bizalmat ébresztve játszott, miközben összetett egyéniséget formált meg. A folyamatos színpadi beszéd közvetlenül a közönséghez szólt, és a közelséget is jól érzékeltette. Az ember és a társadalom viszonyába, a sors általi kegyetlen megpróbáltatásokba nyerhetünk bepillantást. Az emberi természetből fakadó problémákat vázoltak fel előttünk. A háború által megsebzett, a sors által nap mint nap próbára tett individuum története ez. Olyan helyen és olyan időben élünk, ahol a problémák elviselésére a legjobb megoldás, ha nevetünk...